БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 273 (6604). 1966 ч. ноябрь 20, воскресенье | Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ШКОЛАНЫҢ УЛУГ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Ниити өредилгениң ортумак школаларының ажылын улам ынай эжижидер хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Бо доктаал болза чуртка улус өредилгезиниң системазын улам ынай хөгжүдеринге чугула рольду ойнап турар. Ол доктаал СЭКП-ниң XXIII съездизиниң салган сорулгаларын боттандырарының аргаларын болгаш оруктарын ажыдып турар, ол ышкаш чырыдыышкынны хөгжүдериниң талазы-биле бистиң партиавыстың болгаш чазаавыстың сагыш-човаашкынының чаа хереҥзин болуп турар.

Улус чырыдыышкынының ажылдакчыларынга программа болуп турар бо чугула документиниң дугайын чугаалап тургаш, РСФСР-ниң Чырыдыышкын министри М. А. Прокофьевтиң СЭТА-ның корреспондентизинге дыннатканы болза: ниити өредилгенің, «куш-ажылчы болгаш политехниктиг школаларның хөгжүдезиниң чиңгине шугумун ол доктаалда тодаргай демделээн болгаш ол доктаал улус чырыдыышкын ажылдакчыларының мурнунга В. И. Ленинниң салган бедик сорулгаларын боттандырарынга долузу-биле дүжүп турар.

Бистиң чуртувус бүгү-ниитиниң ортумак өредилгезиниң талазы-биле идеяларны план ёзугаар боттандырарынче кирипкен болгай деп, министр демделээн. Бо чылын сес чыл школаларын дооскан аныяк кижилерниң барык 75 хуузу ортумак школаның үстүкү класстарында болгаш техникумнарда өредилгезин уламчылап турар. Бистин, чырыдыышкын ажылдакчыларының мурнувуста турар чугула сорулга болза 1970 чылга чедир езуп орар салгакчыларны бүгү-ниити ортумак эртемге өреткен турары болур.

Доктаалда улуг кичээнгейни өредилгени чорударының айтырыгларын чаартыкчы ёзу-биле көөрүнче уландырган. Школа программаларында эргижирээн бодунуң ажыктыг үткашынарын чидирген материалдар хөй, чамдык эртемнер ийиги чергенин айтырыглары-биле ажылдап турары билдингир болгай. Оон-биле чергелештир эртемнин болгаш техниканың сөөлгү чедиишкиннеринден үнүп кээп турар чугула медээлер өредилге курстарында чок болуп турар. Чогум-на мооң ужурунда чаа хүлээп алган доктаалда өредилге чорудулгаларын модернизастаарының принциптерин тодаргайы-биле айыткан. Ынчангаш бистер, педагогтар, школачыларның өренип турар материалдарын улам кичээнгейлии-биле эде көөр талазы-биле хөй ажылдарны кылыр ужурлуг бис, ол ышкаш чаа өредилге номнары болгаш пособиелер чырыкче үнерге, чогуур программаларны болгаш өредилге планнарын боттандырарынче киреп ужурлуг бис. Мооң түңнелинде ортумак школа чаа, шынарлыг болгаш эде кылдынган чадаже көдүрүлүр апаар.

Уругларны кижизидеринге болгаш өредиринге школаларга бүгү таланың дузаламчызын көргүзер ужурлуг партия, хөй-ниити болгаш ажыл-агый организацияларының ролюнуң дугайын доктаалда онзалап айыткан. Чижээ, үстүнде организацияларга өг-бүлеге болгаш школага дуза чедиреринің чөвүлелдерин чер болганга калбаа-биле тургузарын, өренекчилерни куш-ажылчы чаңчылга кижизидеринге дузалазарын, школаларның материал-техниктиг баалаларын быжыглаарынга дузалажырын сүмелеп турар.

Улус чырыдыышкын ажылдакчыларының 2,5 миллион армиязы улуг сорулгаларны боттандырар деп, түңнелинде М. А. Прокофьев демделээн. Мун-мун чаа ортумак школаларны тудар, чүс-чүс чаа өредилге номнарын болгаш пособиелерни үндүрер, кабинеттерни, лабораторияларны, мастерскаяларны дериир, чүс-чүс муң башкыларны белеткээр ужурлуг бис. Эвээш эвес бергелер таваржыры илден-дир. Ынчалза-даа партия болгаш чазактың салган сорулгаларын башкылар алдарлыы-биле күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

(СЭТА).

ЧЕДИП АЛЫРЛАР

Ак-Довуракта хүн келген түдүм түдүглар ажыглалга кирер чоокшулап турар. Мында уруглар ясли-сады Октябрьның 49 чыл ооюнуң байырлалында ажыттынган. Ол ышкаш чаа бажынга кирер дээн ак-довуракчыларның күзели каш хонук болгаш боттанып. Чаагайжыды түттүнган, арыг-силиг, чырык-делгем бажынарже даг-дүгү арыглакчыларының, түдүгжуларның, эмчилериниң, түскай эртемниглериниң өг-бүлелери көжүп киреринің кырында келген. Ында № 48 түдүг эргелелиниң дөртку участогунуң А. К. Күчмага удуртқан шеверлекчилөр бригадазы ажылдап турар. Бригада октябрьның планныг онзалдазын чедиишкинниг күүсеткен. Бо чедиишкинде Екатерина Бривицкая, Альбина Юшкевич, Зина Сырат, Наразанмаа Шомбул, Зина Салчак, Ондар Катра-кыс, Людмила Терских, Валентина Храмкина, Людмила Носкова, Василий Талан оларның эвээш эвес үлүг-хуузу кирип турар. Соңгаларның, ажиктерниң будуушкунун, лескилээшкинин бригада дооскаш, ам шалаларын будуп киripкен.

А. К. Күчманың удуртқан бригадазы коммунистиг куш-ажылдың деп атты чедип алыры-биле туржуп турар. Оон бригадазында 46 кижи бар. 16 кижи өөреникчилеп ажылдап турган болза, ам чүгле 4 өөреникчи-ажылдакчылар арткан. 12 кижиге тускай мергежил аайы-биле разрядты тывыскылзан. Олар удаваc боттарының ажылхераанның мастерлери болур дээрзин бригадир бадыткап турар. Бригадада Красноярскиниң тулуг училищезинге ийи чыл өөренгеш, түс-түс мергежил аайы-биле разрядты чедип алган кижилер аныяктарга арга-дүржулгазын күзелдии-биле дамчыдып, сүмелерин кадып турар. Коллективтиң кежигүннери кылган ажылын будуштуг, шынарлыг, эки кылыры дээш бүгү күштү салган.

Коллективтиң хөй нуруузу аныяктар, оларның кижи бүрүзү ортумак школа дооскулаан. Ажылчыннарның 80 хуузу ажылы-биле кады боттарының эртем-билиин бедидип, ажылчын аныяктарның кежээки школазында болгаш кежээки техникумда өөренип турарлар. Бригадада куш-ажыл чуруму үрээр, озалдаар чоруктар чок. Бо бүгүге бригадирниң болгунуң арга-сүмези, дүржулгазы, организакчы чорук, ээлдек-эвилеңи, негелделии чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Кайда-ла найырал, куш-ажылчы быжыг чурум, ажылынга ак сеткилдиг чорук бар болдур, ында ажыл-иш үргүлчү эки шынарлыг, бүдүмчелиг, дүрген темпилиг болур.

Ынчангаш бо бригаданың коммунистиг куш-ажылдыы деп атты чедип алырынга чигзиниг турбас, Моон-даа соңгаар куш-ажылчы чедиишкиннерден анаа күзеп каалы.

Ч. БАДЫ-САГААН,
Ак-Довурак хоорай.

«Көдээ электри тудуг» эргелелиниң Алексей Николаевич Кипкога удуртқан монтажчылар бригадазы Каа-Хемниң тудуг-разрез эргелелиндең Кызылдың электри станциязынга чедир 12 км узун, 35 киловольт күштүг ток дамчыыр шугумну бо чылдың декабрь 20-га чедир доозар дээш куженишкинниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: эш Кипконуң бригадазының кежигүннери эзлчеглиг адагаштыы турүзүп тур.

А. АИРНИҢ фотозу.

Хайыраканда

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хаа» совхозунуң Хайыракан салбырының ажылчыннары кышка белеткелди хынамчалыы-биле чоруттушаан, мал чеми сөөртүп турар трактористер Т. Шажан-оол биле В. Кожалай Хайыраканның суг-бараан фермазынга 80 тонна, кадарчылар Аал-оолга, Баң-оолга 10 тонна сигенни дүжүрүп бергеннер. Комсомолчу механизаторлар мал чеминиң сөөртүлгезин үргүлчүлевишаан.

Хайыраканның аныяктары шеф ажылын организастап, малчыннарның кажааларын, бажыңнарын септеп чыгыглаар талазы-биле улуг ажылдарны бүдүргеп. Улуг Октябрьның 49 чыл ооюнуң байыолал хүннерин аныяктар күш-ажылчы көдүлүүшкүн-биле демделеп эрттиргеннер. Ол хүннерде салбырның төрүүр инээнин кадарчызы Күнгаага бажың түдуп берген. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур ооюнуң баштайгы хүнеринде кадарчы чаа бажынче көжүп киргеш, комсомолчуларга четтиргенин илергейлээн.

К. ТЮЛЮШ.

Кыйгырыгны хүлээп алган

Чөөн-Хемчик районнуң аныяктарының слёду чоокта чаа болган. Анаа медицина, садыг, культура албан черлериниң, хоорайның электростанциязының, харылзаа болгаш коммунал ажыл-агый контораларының, амыдырал хандырылга комбинадының аныяк ажылчыннары киришкен.

Слёдка комсомол райкомунуң бирги секретары аш Куулар илеткел кылгаш, районнуң ажылчы чонунга аныяк ажылчыннарның талазындан канчаар бараан болуп ажылдап турарының дугайын, бо чугула керекке аныяктарның киржилгезин анализтеп чугаалаан. Ажылчы чонга эки бараан болуп турар болгаш боттарының мурнакчы дуржулгазын өскелерге дамчыдып турар аныяк оолдар, кыстар садыг черлеринде, амыдырал хандырылга комбинадында болгаш өске-даа черлерде бар дээрзин ол демделээн.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал берген аныяктар боттарының арга-дуржулгазын солчуп, кыйгырыгны хүлээп алган.

Ажыглалда кирген

Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем бригадазында 28 кодан шээр малды кыштаглаашкынга бүрүн киирген.

Кыштаглаашкынга бедеткелди түс-түс эвеноллар шалыпкын чоруткан. Байыр-оолдуң звенозу 7, Чымбыл-оолдуң звенозу 6 кыштагның капитал септелгезин бүрүн доозуп, мурнакчы ажылданнар. Бригаданың тудугжулары Эл-Бажы деп черде 1000 баш хой киирер чаа кажааны болгаш 2 чурталга бажынының тудуун доосҗаш, ажыглалга киирген.

А. ДОНГАК.

Допчузу-биле

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Будуң-Терек салбырының тараажылары келир чылдың дүжүдүнге белеткел ажылын чорудуп турарлар. Машина-техниканың септелгези, үрезин арыглаашкыны түлуктээн. Оон-биле кады тарылга болгаш сиген шөлүн булукталдырар ажыл бо үеде калбарган. Ак-Довуңуң делгем шөлүнде 600 гектар черни ам булукталдырган.

М. ОЧУР.

* * *

«Улуг-Хаа» совхозтуң Хайыракан салбырының Улуг-Хем ол чарыында малчыннары кыштаглаашкынга белеткелди чайын-на хынамчалыг чорукан. Кадарчы ореге бүрүзү 12—13 тонна сигенни кезип белеткээп, кыштагларында дүжүрүп, кажааларының септелгезин бүрүн кылып алган. Кадарчылар ам кыштагларынче көжүп эгелээн.

Малчыннар Т. Шойыу, Т. Дунгар-оол, Т. Бичe болгаш бо чылын төрүүр чүс баш хойдан 106 хураган, хойдан 2,5 кг дүк алган Т. Өлчейбен олар кышка белеткелди үлегерлиг чоруткан.

М. МЕНДОТ.

Н. В. Подгорный Клагенфуртта

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, Австри Республиканың Федералдыг Канцлери Иозеф Клаус, совет болгаш австри күрүне ажылдакчылары Австрияның даглыг районнарында аянчорукту кылып чоруп турар.

Ол черлерниң бойдузу кайгамчык чараш. Поездилер бир муң метр бедик чоруп, тоннельдерже шымнып кирип-даа, даглар аразынга чивеңээр-даа. Ноябрь он сесте кайгамчык аяс хүн болган. Харлыг бедик сүүрлерни, шөлдерни, ине-бүрүлүг арга-арыгларны хүн чырыткыландыр чыдыып турган. Венаның чурттакчылары чаъсхарга түвексинип турда. Штириниң болгаш Каринтияның чурттакчыларында куш шагда-ла дүжүпкен.

Каринтияның найысылалы—Клагенфурт хоорай хөй-хөй туристерни бодунче хандыкшыдып чыдар. Вокзалды болгаш хоорайны совет ажылчыларның алдары дээш Австри Республиканың, ССРЭ-ниң болгаш Каринтия черининң күрүне туктары-биле шимеп каастапкан турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга үк чер чазаанның баштыны Ганс Сима байыр чедирген.

Совет улустуң төлээлекчилери хоорай-биле, төөгүнүн болгаш культураның онзагай, байлак тураскаалдарыбиле танышкан. Австрияда Клагенфурт хоорайны «Улу хоорайы» деп адаар, чүге дээрге Каринтияның найысылалының демдээ болза хоорайның ортузунда 1590 чылда скульптор Ульбрих Фогельзангтың синилип кылганы «Улунуң үнер дезү» турар.

Клагенфурт хоорай Каринтияның 200 хелдериниң эң улуу—Вертезее хелдуң эриинде турар.

Совет аалчыларның барганы чер-ле бүрүзүнге ол черлерниң чурттакчылары оларны хүндүткеп, найыралчы ёзу-биле уткуп ап турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының алдары дээш Каринтияның мазаанның баштыңы хүлээп алышкын кылган. Ол хүлээп алышкынга Австрияның Федералдыг Канцлери Иозеф Клаус, найыралчы ийи чурттан албан кижилери олурушкан.

Ол черниң хүндүлээчел кижилери-биле байырлажып чарылгаш, аалчылар база катап поездиге олургаш, чорупкан.

Казах уран чүүлдүң концерти Кремльге болган

Тянь-Шаньның ак хар дег сүүр баштары, казахтарның алдын ховулары, чаартынган черниң хоорайлары болгаш кижилери ноябрь 18-те Кремльдиң Съездилер ордузунга келген көрүкчүдериниң мурнунга көстүп келген. Казах артистериниң байырлыг концерти Совет Казахстанның ам Москвада эртип турар хүнеринің кол болушкыну апарган. Ол концерт Москвага, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустарынга акы-дуңма республиканың чүректиң ханызындан байыры кылдыр чаңгыланып турган.

«Ыры—куш дугайында тоожу» деп каастап театржыткан шин концертиң кол чүүлү болган. Казах улустуң эрткен үеининң дугайын, оон бодалдарының болгаш күзелдериниң дугайын, төөгүлүг улуг чаартылгаларның дугайын ол ыры чугаалап турар. Чогаадыкчы арга-мергежили болгаш тура-соруу Октябрьдан одунган улустуң бурунгу, уран культуразы ол ырыдан онза чыриткыландыр илергейлеттинип турар. Ыраажылар, музыкантылар, кайгамчыктыг балеттиң болгаш улусчу танцының мастерлери боттарының кайгамчыктыг талантызын Кремльге көргүскен.

Эштер А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов концертке олурушкан. Казахстанның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. Б. Бейсебаев, Казахстанның КП ТК-зының секретары С. Н. Имашев, ССРЭ-ниң культура министри Е. А. Фурцева, Казах ССР-ниң культура министри Л. Г. Галимжанова олар база залга олурган.

(СЭТА).

СУГГАРЫЛГАНЫ КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

Бистиң республиканың барыын талакы районнарынга бо чылын чазашкы эвээш чагган, ынчангаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның суггаттыг тараа шөлдерин чөп ажыглаан ажыл-агыйлары ол шөлдерге тараан тараа культураларының эки дүжүдүн алган. Тараа культураларының бодик дүжүдүн өстүреринге черни агротехниктиг негелделер ёзугаар ажылдап кылырыбиле чергелештир оон часкы, чайгы, күскү суггарымалгаларын, суггаттыг шөлдерге кышкы үеде суг булукталдырыышкынын чорудары кандаашкынныг чылын безин эки дүжүттү өстүрүп болурун дүржулга көргүскен.

Келир чылдың дүжүдүн өстүреринге күскү суггарылганың, кышкы булукталдырыышкынның дузазы улуг. Күзүн андырган, хар чуга дүшкен шөлдерниң үлүргей хөрүнүн күскү, кышкы, часкы үелерде удаа-дараа болгулаар хатшуурганнарның үрей шавар чоруун ол болдурбас. Оон аңгыда, часкы тарылганың эгелээринин мурнуу чарыы чылыг хүннерде бок үнүштерниң үнерин боогдаар болгаш хар эриири билек чернин шыгын дораан базырбаш, үрезинни чажып, часкы тарылганы кыска хуусаада чорудар арганы бээр. Ындыг черниң шыгы база ханы болур. Бо чугула ажыл Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда канчаар гургустунганын көрээлидер.

Бо районнарның ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде суггаттыг черлер хөй. «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери дүжүт ажаап алышкынын орай дооссаза, артқан хүннерде бо чугула ажылче кичээнгейни салып, доктаамал ажылдан турар, хөй кижи составтыг суггарыкчы бригаларны, звеноларны организастап турган, бугаллар доңгуже, күскү суггарылга планынга көрдүнген бир муң ажыг га черни суггарып ап болур арга турган. Ынчалза-даа бо чугула ажылга эш О. Самбууга баштаткан беш-ле кижи составтыг звено ажылдап күзээш. Аксы-Барлыктың тараа шөлдеринге 250-ле га черни суггарган. Бо чылдың кыжынында совхозтуң Хөнделең салбырынга 100-ле га черни булукталдырарын көрүп турар. Ол ышкаш, бо чугула ажыл «Шекпээр» совхозта база четпес тургустунган. Бо хүнге чедир ол ажыл-агыйда чүгле 90 га черниң күскү суггарылгазын чоруткан.

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында аш С. Төрештейге баштаткан 15 кижи составтыг звено бо хүнге чедир 150 га черни күзүн суггарган. Совхоз бо чылын 780 га черниң күскү, кышкы суггарылгазын планнаан. Совхозтуң Бай-Тал салбырынга 110, Дөң-Терек салбырынга 150 га черниң булукталдырыышкынын бо кыжын кылырын совхоз дирекциязы көрген. «Мурнакчы» колхоз 500 га черниң күскү, кышкы суггарылгазын чорударын планнап турар. Оон 130 газы ам суггартынган, артқан 300 ажыг га черни кыжын булукталдырар.

Үстүнде көрүнген ажыл-агыйлардан ангыда, районнарның өске ажыл-агыйдарынга күскү суггарылганы чоруттайн келген. А бо ажылды чорудуп турар ажыл-агыйларда оон-ындыг ооҗум темпизи, организас чок байдалы ажыл-агыйларның удуртукчыларының бо чугула хереқти ынчаннээргейге ам-даа болур чогуурулгаже ап, бо талазы-биле боттуг ажыл-херектерже шилчивейн гуразын көргүзүп турар-дыр. Тараа шөлдериниң күскү суггарылгазы, кышкы булукталдырыышкыны кезип чылын эки дүжүт өстүрери дээш баш удур чорутса чогуур белеткел болурун билири чугула. Амгы үеде кышкы булукталдырыышкын кылыр шөлдериниң газын санап ап, оон дугайында чугаалар чоруп турардан башка, бо талазы-биле боттуг белеткел ажылдарны ажыл-агыйларда амдыгаа чедир эки шуудап чазап турар.

Баштайгы чылы эки куш-ажылчы тиилелгелер-биле эгелээн чаа беш чыл планының дараазында чыл бүрүзүн база чаа-чаа чедиишкиннерлиг доозар сорулга-биле, улуг ажыл-агыйжы кампанияларже эге базым болур белеткел ажылдарының участок бүрүзүн партийжи ёзу-биле үнелеп, оны билдиглиг удуртуруп ажыл-агый удуртукчуларынга амгы үениң негелдези хүлээндирип турар.

ПАРТИЙЖИ САМЫДЫРАЛ

Шүгүмчүлелден түңнел үндүрер

Өвүр районда партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдары СЭКП райкомунуң бюрозунуң бадылаан графигин ёзугаар бүрүн боон эрткилээн. Партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдары тос албан черлеринге, үш колхозка, дөрт бригадада парторганизацияларынга болуп эрткен. Партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарының мурнуу чартыында, август 13-тен сентябрь 1-ге чедир, 12 партболуктерге сонгулдалар болган. Ол хуралдар партия ажылының дүржүзүгэзин байыдып, партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарда четпестерни илередип, үк четпестерни чайладырының арганарын айтып, чорудар ажылдарның практиктиг сорулгаларын тодаратқан.

Партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга учёттa турар коммунистерниң 94,5 хуузу олуржуп, 38,8 хуузу санал берген. Партия кежигүннеринге кандидаттарның 91 хуузу олурушкан. Отчёттуг үениң иштинде партия эге организациялары коммунистерниң күжүн ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң түс-түс адырларының айбы-биле таарыштыр тургускулаан. Коммунистерниң күжү, мурнакчы ролю районнуң экономика, культура хөгжүлдезинге көскү салдарлыг болганы санал-шүгүмчүлелден тодаргай илерээн.

Отчёттуг үениң иштинде партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылга «Кызыл тук» колхоэтуң, районнуң эмнелге черинiң, «Торгалыг» колхоэтуң Чаа-Суурда партия эге организацияларының алдын көскү ажылдарны чоруткан. Ылангыя «Кызыл тук» колхозта партия эге организациязы (секретары эш О. Санаа) коммунистерниң күжүн колхоз бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниити организацияларынга таарыштыр тургускан. Ол организация бодунуң үндүрген шиитпирлеринiң күүселдезин эки организастап келген. Коммунистерден партийжи негелдени шыңгыыдып, оларның хүү харыысалгазын үргүлүү бедидип турган. Оон түннелинде чамдык коммунистер колхоз бүдүрүлгезинiң мурнакчылары апарган. Коммунист Куулар Санчы-Бидип бо чылын төрүүр 100 сарлыктан-па 89 бызаны алган. Хорумнуг-Ой сүт-бараан фермазының учётчиги Кара-Сал Седип 95 тонна сүттү күрүнеге дүжаар планын октябрь 1-де күүселткеш, ам плandан ажыр 10 тоннаны киирип, түдүгжү Монгуш Серен ай планын 110—115 хуу күүселдип келген. «Кызыл тук» колхоз бо чылын күрүне мурнунга планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүселткен турар.

Колхозта хөй-ниитиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреэр чоруктар көскүзү-биле эвээжээн. Колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турар кижи чок. Коммунистерниң өредилгезинче, кижизидилгезинче сагыш салыышкын кажангызындан-даа күштелген.

Партия эге организацияларының отчёттуг үе иштинде партия кежигүнүнге 40, СЭКП кежигүнүнге кандидаттарга 23 кижини хүлээп алган. Комсомол, профэвилел организацияларының, Советтериниң ажылын эки-жидеринге холбашкан айтырыгларны партия хуралдарынга чугаалажып, оларга практиктиг сүмелерни берип келген.

Партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарда четпестерни коммунистер база чидиниле шүгүмчүлээн. Партия организациялары партболуктер ажылынга практиктиг дузаны четпес көргүзүп келген. Отчёттуг чыл иштинде «Торгалыг» колхоэтуң парткому, ооң бюрозу эң-не четпес ажылдап, үндүргеи шиитпирлериниң күүселдезинге чангыс-даа хыналда кылбаан. Партком (секретары турган эш Чамбал-оол) партияның пропаганда болгаш агитация ажылын кончуг кошкаткан. Фермаларда, бригадаларда кызыл булуннар барык-да ажылдавайн келген. Көскү агитация дыка четпес, ырак черлерде малчыннарга концерт, кино болбайн турар.

Партком колхоэтуң экономиказынче ханылап кирбейн, тодаргай анализтерни кылбайн келген. Отчёттуг үениң иштинде комсомол, профэвилел организацияларының ажылын багай үдурткан. Коммунистерден негелде кончуг кошкак. Сагылга-чурум үреэр чоруктарны партком секретары эш Чамбал-оол боду баштап алгаш болдуруп турган. Ооң түннелинде эш Чамбал-оолду отчёт-сонгулдалыг хурал партком секретарынга сонгувайн барган.

«Коммунизмче орук» колхозта малдың өлүп хораар чоруу хөй болганын коммунистерниң отчёт-сонгулдалыг хуралы буруу шаап көрген. Ол болза малчыннар оргузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылдың четпезинiң түннели болган. Партия бөлүктериниң ролюн көдүрбээн. Партбюро колхоэтуң баштаар черинiң ажылын контрольдаар хүлээлгезин күүсетпейн турар. Ынчангаш эрткен чылдың четпестери бо чылын база уламчылаар хире болуп турар фактылар бар. Колхоз мал кыштаглаашкынынга четпес белеткелдиг ужуражып турар.

Отчёт-сонгулдалыг хуралдар район төвүнде албан черлеринiң, партия эге организацияларының, чамдык коммунистерниң ажыл-чорудулгазында улуг четпестер барын база илереткен.

Партия организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдарының түннелдерин СЭКП райкому түннеп көргеш, бүгү-де илереп турар четпестер райкомнуң бодунга база-ла шүүт хамаажыр деп санаан. Коммунистерниң шүгүмчүледдиг саналдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле тус-тус партия эге организацияларын болгаш СЭКП райкому чүнү кылыр дутайында практиктиг хемчеглер ажылдап кылдыгнан. Ам ол хемчеглернiң күүселдези эгелей берген.

М. ДОСТАЙ,
СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң секретары.

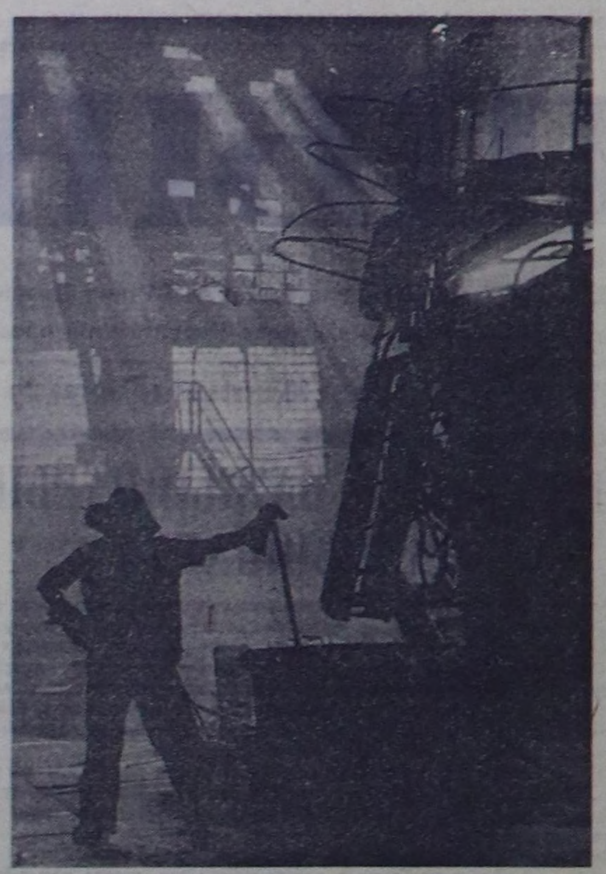

Чаа беш чылдың бирги чылында бистиң чурттуң бүгү республикаларында, областарында болгаш крайларында чаа-чаа бүдүрүлгелерниң ажыглалга кирери үргүлчүлел турар. Ол болза Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар кылдыр калбарган социалистиг чарыштың чаагай үре-түңнели-дир.

Оренбург области Орск-Халиловск металлургия комбинадында баштайгы продукциязын берген чаа коис батереязы үстүнде чурукта бо-дур.

Фото Г. БЫКОВТУУ.
(СЭТА-ның фотохроникazы).

Ам-даа бедик деңнелче

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» көдээ ажыл-агый артелиниң Могай сүт-бараан фермазында коммунистер ыңдыг-ла хөй эвес — 9 кижи. Ынчалза-даа олар үк коллективте организакчы болгаш кижизидикчи күш болуп турар. Мында коммунистерниң авангардчы ролю көдүрүлген.

Парторганизациянның секретары Чамбал Сотпаевич Монгуш хамыктың мурнунда коммунистерниң ажылга харыысалгазын бедидерин чедип алган. Мында партия хуралдары улуг ужур-дузалыг болганын эш Монгуш онзалап демдеглеп турар. Эртекен отчёттуг чыл иштинде бо организацияның коммунистерiниң 11 хуралы болган. Оларга чугаалажып турган айтырыглар коллективтиң амыдыралы-биле, коммунистерниң ажыл-ижи-биле шүүт тулуш харылзаалыг. «Коммунист бүгү чүве дээш харыысалгалыг», «Партийжи даалга», «Коллектив болгаш коммунист», «Коллективте политиктиг өредилге» деп партийжи темаларга айтырыгларны партхуралдарга чугаалашкан. Оон ыңай ферманың мурнунда тургустунган ажыл-агыйжы соорулгалары, ону чедиишкинниг шиитпирлээриниң арганарын коммунистер тодаргай чугаалажып турган.

Коммунистиң бедик харыысалгазының дугайында айтырыгны СЭКП-ниң XXIII съездизиниң соонда партия хуралынга тургускан. Аңаа шүгүмчүлел болгаш бот шүгүмчүлел кончуг чидиг болган. Ынчангаш болурдаа ужурлуг. Эрегжейлеп болбас. Шынын-на чугаалажыр херек. Шынчы, ажыл-ишчи чугазының түннелинде үндүрген шиитпир-даа тодаргай болган. Шиитпирниң болгаш саналдарның күүселдези дээш негелдени түс-түс коммунистерден секретарь күштелдире берген. Ниитизи-биле шыңгыы дугуржуп алган төлээде, боттарынга бердинген партийжи даалгаларның күүселдези дээш коммунист бүрүзүнүң ажылдаары-даа улам экижээн. Олар ферма коллективиниң ёзулуг авангарды, социалистиг чарыштың организакчылары апарган.

Коллективти башкарар төлээде, коммунист бүрүзү партийжи даалгаларыг турар ужурлуг. Ынчангаш даалгалар партия кежигүннериниң шупту-зунда бар. Ооң күүселдезин секретарь хынап турар. Чамдык коммунистер онаалгаларны канчаар күүселдип турарының дугайын партия хуралдарынга илеткеп берип тургулаан. Оларның аразында эш Бортуй-оол — улусчу контроль бөлүүнүң даргазы хүлээлгезин, эш Чамзырын — лекция пропагандазын болгаш көскү агитацияны, эш Норжуңмаа — кызыл булун ажылын болгаш көргүзүг самбырazын харыылаарын үлегерлиг күүселдип келгеннер.

Комсомол, профэвилел, херээженнер организациялары, оларның активи бо парторганизацияның даяныр күжү болуп турар. Рая Көк-кыс, Люба Оюн олар дег эң эки активчилер бар.

Коллектив кежигүннериниң өредилгезин организастаары парторгтуң база-ла кичээнгейинде. «Коммунистиг күш-ажылдың үндезилекчизи» деп бөлүм ажылдап турар. Дуржулгалыг пропагандист Оюн Билчир-оол — ол бөлүмнүң удуртукчузу. Ында ам 20 кижи өөрени берген. Шупту коммунистер база-ла ол бөлүмнүң ыңнакчылары.

Колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары-даа, организакчылары-даа коммунистер болуп турары өөрүнчүг. Аныяк коммунист Монгуш Долгар тос айлар иштинде инек бүрүзүнден 1204 литр сүттү сагган. Каларчылар Санчат Маадыр-оол, Оюн Бадыжык олар саар инектерниң судун-даа кевүдедиринге, кужун-даа семиртиринге боттуг салыышкынны киргеннер. Төрээн 65 инектиң 65 бызаазы бүрүн камгалап алдынган болгаш дорукkан.

Коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдиң мурнуку одуруунда партия кежигүннери, комсомолчулар чоруп, социалистиг чарыштың түннелин ай санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип, оларга выпелдерни тыысып турар. Бо ферманың ажылдакчылары Шанган сүт-бараан фермазының коллективи-биле социалистиг чарыштыг болгаш оон түннелин ёйёйде үндүрүп турар. Чоокта чаа үнген түннел-биле алырга, могайжылар тиилелгени чедип алган болган.

Чарыш эки түннелди берген. Могай сүт-бараан фермазы сүт бүдүрелиниң чыл планын октябрьда ажыр күүселткеш, районда сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың тиилекчизи боон, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шанналын — «Рекорд» деп радиоприёмникти алган.

Кыш — малчыннарга шыңгыы шылгалда. Ферманың аңаа белеткели эки. Мал чемнери четчир, кыштаг белен.

— Партия эге организациязының ролюн улам-на бедик деңнелче көдүрер дээш моон сонгаар-даа кызып ажылдаар бис — деп, парторг Чамбал Сотпаевич чугаалап турар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Ийи чүс ажыг метр ханыдан

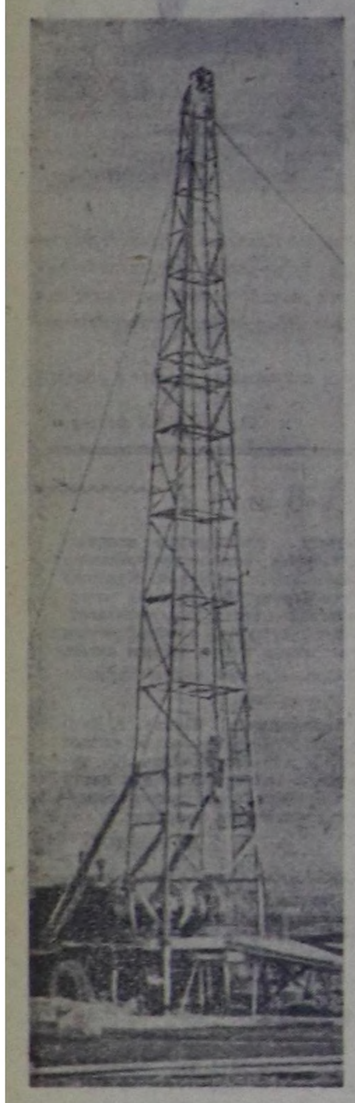

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Шанчы деп черинде малчыннар кыштагларынга базар дээш, эртен албан шагы киирер билек Чаа-Хөл суурдан хаптывыс. Даглар баарында ховулап чоруп орарывыска, мурнувуста, Бел деп черде бедик шаарат демир тургузуг ырактан-на көстүп келди.

— Дее ол, чер өрүмнээр тургузуг суургазы дег чүү чүве боор. Афанасий Григорьевич?—деп, совхозтуң кол зоотехниги, бистиң-биле кады чораан эш Казанцевтен айтырдывыс.

— Бистиң совхозка кудук казып турар улустуң чер өрүмнээр тургузуу-дур—деп, ол харыылады. — Бо чылын суглуг болур ирги бис бе, моон мурнунда өске бир черге черни 140 метр ханылады өрүмнеп келирге, суг чок болган чүве болгай. Суг үнүп келир ирги бе деп аажок манап турар улус бис, чеде бергеш, таныжып көрээлиңер.

Кудук кылыкчыларынга баары-биле ээй тырткаш, чоруп олурувуста, зоотехник аажок чугаалап чор:

— Биске малдың, ылангыя шээр малдың кышкы суггадының айтырыы черле нарын. Ылангыл эрткен чылын бистиң республиканың чамдык районнарынга кара кыш болганы-биле малдың суггарылгазынга элээп бергедээшкиннер таваржып турган. Ынчаарга хар суггатка четчири-биле бар-даа турган дижик, үргүлүү суг ижиртип турар болза, малдың харны чылган суггартының чоруурундан ол хемчээл чок ажыктыг болуру кымгадаа билдингир. Суг-биле азы хар-биле малды суггарарында улуг ылгал бар. Оон каракка көстүп турар бетин ылгалын көжи бүрүзү билир. А оны ханылады көөрге, чамдык мыңдыг чүүлдер турар: хар чээйде организм ыңдыг-ла долу эвес хандыртынар. Ону «суг талазы-биле аштаашкын» болуру-даа дижир.

Харны аас иштинге баштай эргизип алыр чүве болганда, харның чер кырынга чытканы-биле холбашкан микробтар база аңаа туруп болур. Аңаа бодуүнү-биле-даа бозаарга, харны бичелеп чылган алгаш, ону аяска эргизип шаг боорунуң орнунга, суглуу дүрген иже тыртып алыры малдың дыжынга эки. Малга чылыг суг ижиртир дээн болза, сугнуң дүрген чылдың ап болур, а харны эргизип, чылыдарынга хөй үе-шак база үнер.

Зоотехниктиң чугаалап турарындан алырга, совхозтуң директизязы харын моон ужурунда «Тыва суг-тудуг» эргелелиниң черни шинчилеп өрүмнээринiң бригадазы-биле керээ чарып алгаш, сугну өрүмнеп үндүрүп бээрин оларга чагаан. Мурнунда моон өске бир черге 140 метр чедир ханылады өрүмней бээрге, суг үнмейн барган. Ынчангаш өрүмнээри-биле бо черни шилип алганы ол.

Чер өрүмнекчилериниге чеде бээривиске, эш В. Лешевич баштаан, 5 кижи составтыг бригада ажылдап тур. Оларның аразында мурнунда совхозтуң Үрбүн болгаш Кара-Тал салбырларынга кудук өрүмнеп берип турган кижилер база бар.

— Моон кудук үндүрүп алыры-биле сентябрьның 18-тен эгелээш өрүмнеп кирген бис—деп, ноябрьның 12-де эш Лешевич чугаалап турду. — Ам 202 метр чедир ханылап кире бердивис. 140 болгаш 180 метр ханыларга суг үнүп келген. Ынчалзадаа ол хирлиг, чүге дээрге ук суг черниң чуурлуп турар чымчак картында, ынчангаш чуурулган хоюг довурак суг-биле кады холужун үнүп келир. Довурак чок арыг суг алыр төлээде, черниң довуракталып чуурулбас кадыг картынга чедер херек, ынчангаш ам-даа өрүмнеп турарывыс бо.

Өрүмнекчилериниң тайылбырындан алырга, черниң онза кадыг картын кан болгаш шой хереккелдер, харын-даа алмаз ажыглаан өрүмнер-биле үтгээр. Арыг суглуг картка чеде бээрге, чер иштинче өрүмнеп киирген хооразөрүмнүң хос уну-биле суг сордунуп үнүп кээп турар.

— Черле ынчаш, эки суг ап, ону ажыглап шыдаар бис кылдыр шүүт идегеп болур бис бе?—деп, өрүмнекчилерден зоотехник ылавылап айтырды.

— Суг чугаажок болур, неделя хире болгаш, өрүмнээшкинни доозар бис—деп, аңаа ыңдыг харыы берди.

Бо өрүмнээн кудук белен болу бээрге, оон кавызында кыштагаарда турар 22 мун хире хойну оон суубиле суггарар. Ынчангаш ырак черден суг сөөртүр улуг шүүттүг ажылдың орнунга байдал улуу-биле экижиир.

Бо чуруктa кудук үндүреп-биле чер өрүмнеп турарларның өрүмнээр тургузуунуң ниити хевирин көргүскен.

С. САЛЧАК.

С. Феоктистовтуң фотозу.

ПАРЛААЛГА ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

1967 чылдың парлаалгазынга чер-черде бижидилгениң канчаар чоруп турарын бистиң ажылчын болгаш көдээ корреспондентилеривис редакцияга үргүлчү бижип тураралр. Бо удаада Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда болгаш «Улуг-Хая» совхозунуң Хайыракан салбырында бижикчилеривистиң ийи чагаазын мооң адаанда парладывыс.

ӨРЕГЕ БҮРҮЗҮ ЧАГЫЛГАЛЫГ

Жданов аттыг колхозтуң төвүнде почта салбырының ажылдакчылары Х. Базыр-Сады биле Т. Топуй олар 1967 чылдың парлаалгазын тарадыр талазы-биле эки ажылдаан. Чон ортузунга 850 кезек солуннуу, журналды чагытқан. Ынчангаш өреге бүрүзү чагыдылгалыг болурун хандырган.

Республика солуннарындан «Шынга»—253, «Тываның аныяктарынга»—215, төп солуннарга, журналдарга—336 чагыдылга кылдынган. Почта салбырының ажылдакчылары парлалганың хөй-ниити тарадикчылары-биле, партия, комсомол организациялары-биле харылзааны доктаамал чоруткан, колхозчулар ортузунга парлалга тарадылгазын организастыг чорудуп турар.

Чодураанның почта салбыры районда эки ажылдыг салбырларның бирээзи: ай, квартал планнарын үргүлүү ажыр күүседип турар. Почта чедирилгезиниң дугайында колхозчулардан хомудалдар болбайн, ыракта малчыннар солуннарын, журналдарын, чагаа-бижиктерин саадал чокка ап келген. Почта чедирилгезиниң талазы-биле почтачы Топуйнуң, почта салбырының начальниги Базыр-Садының кызымак ажылын демдеглээри чугула. Келир чылдың парлаалгазының тарадылгазы колхозта үргүлчүдеп турар.

С. Намчан.

* * *

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында почта салбырының начальниги Шивидек Хирлий-оолдуң ажылынга салгаазын, чон-биле эптиг-ээлдек эвезин улус бо-ла чугаалажы бээр. 1967 чылдың парлаалгазынга чагыдылганы салбыр багай организастаан. Партия, комсомол, профэвилел организацияларының активиниң болгаш парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларының күжүнге даянмаан.

Парлалга тарадылгазы эгелээнден бээр «Шын» солунга түгле 182, «Тываның аныяктарынга»—89, төп солуннарга, журналдарга—82 кезек бижидилге кылдынган ийикпе, азы шүүтүзү 353. Ол дээрге, Хайыракан суурнуң чурттакчы чонунуң ортузунга тарагса чогуур солуннарның, журналдарның түгле чартыы-дыр. Ында чурттакчыларының хөй нуруузу чагыдылга чок артып, почта салбыры чон ортузунга ажыл чоруттайн, активтерге даянмайн турда, салбырда партия организациязы дээштир хемчег албаан.

Парлалга тарадылгазындан аңгыда, почта салбырының ажылында четпестер хөй. Почта чедирилгези багай организастаттынган. Ооң түннелинде ажылчы чон чагыткан солуннарын, журналдарын үр үениң иштинде албайн турар. Хайыраканның почта салбырында келир чылдың парлалгазынга бижидилгенин багай организастаттынганының чылдагаанын салбырның начальниги Хирлий-оолдуң багай ажылдап, чон ортузунга ажыл чоруттайн турарында.

Т. Еидан.

Бистиң өөрүшкүвүс, аас-кежиивис

Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде аныяк салгакчыларны өөредип, кижизидиргеге өг-бүленiң болгаш совет школаның ролю улам калбарган. Уругларны кижизидери совет өг-бүленiң чүгүде болгаш дорт хүлээлгези болур. Бичии уругларны уруглар албан черлеринге болгаш школага-даа киирип каапда, өг-бүленiң кижизидилгезиниң харыысалгазы кошкавас, харын-даа улам күштелир ужурлуг. Бистиң амыдыралывыстың хөй талалыг нарын база эң-не чугула айтырыы уругларны шын, культурлуг аажы-чаңга кижизидери болур. Бистиң уругларывыс келир үениң ёзулуг тургузукчулары-дыр.

Совет педагог Антон Семенович Макаренко мынчаар чугаалаан: «Чөптүг кижизидилге — ол дээрге бистиң келир үедеги аас-кежиктиг кыраан назынывыс-тыр, а багай кижизидилге — ол дээрге бистиң келир үедеги ажыг човуланывыс, караавыстың чажы, өске кижилерниң мурнунга, бүгү чурттуң мурнунга буруувустур». Ынчангаш ада-иелер уругларының кижизидилгези дээш күрүне мурнунга харыысалгазын кезээде сактып, медереп билири чүгүла. Ол чүгүла негелдelерни үнелеп, школабиле сырый харылзаа-холбааны тудуп, уругларының кижизидилгезинче кол кичээнгейни салып турар ада-иелер Бүлүң-Терек суурда аваэш эвес. Оларның чижээнге, Тюлюш Эртине, Ховалыг Лакпаа, Шаравии Монгуш (коммунист, хөй бригадазының бригадири), Анай-оол Дүңгар, Монгуш Дукур-Лама, Ховалыг Уйнукпан (саанчы). Бо ада-иелерниң уругларының өөредилгези, чуруму эки, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржип тураралр. Мындыг ада-иелерниң кижизидилге ажылының угланыышкыны школаның чаңгыс аай негелдelерин өг-бүлеге өскертпейн, харын-даа негелдelерни быжыглап турарында. Өөредилгени болгаш кижизидилге ажылын чүгле школаның херээ кылдыр көрбейн турарында-дыр.

Өөрениқчи бүрүзүниң чаңгыс аай негелдени школага-даа, өг-бүлеге-даа бир домей чорудар болза, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың экижири чугаажок. Ада-иелер өөрениқчилерден бөгүн негелде тургускаш, даарта ону уттуптар, чок болза, бөгүн чөпшээревейн, даарта чөпшээрел турар болза, олардан шын, быжыг чаңчылдарны чедип ап шыдавазы тодаргайдыр. Шак мындыг чедимче чок негелделер болгаш кижизидилге ажылы өөрениқчини дынналачаңнаар, хорадаачал, бодунуң туразы-биле аажылаашкынга чедирер. Ада-иезин бодунуң аайынга киирип аптар таварылгалар тургулаар. Негелденiң шын күүселдезин болгаш эки кижизидилгени өөрениқчиден чедип алырда, ада-иелерниң боттарындан кончуг хамаажыр.

База катап Антон Семёновичиниң чугаазын сактып көрээлиңер: «Оглунарның, уруунарның кижизидилгезинге силерниң боттарыңарның уурумунар кол черни ээлээр. Силер уругларны чүгле чугаалажып, өөредип, дужаап тургаш — кижизилип тур мен деп бодаваңар. Силер оларны бодунарның чурталганарның базым бүрүзүнде кижизидип чоруурунарны утпаңар. Силер канчаар кеттинер силер, канчаар улус-биле чугаалажыр силер, өске кижилер дугайында канчаар чугаалаар силер, канчаар каттырар силер, канчаар солуп-сеткүүлүү номчуур силер—ол бүгү силерниң уругларыңарга улуг салдарны чедирип турар». Улуг педагогтуң чугаазын ада-ие бүрүзү сагып, үнелеп көөр болза кончуг ажыктыг чагыг-дыр деп чүве кымга билдинмес деп.

Кижизидилге бистиң ниитилеливистиң кежигүн бүрүзүнүң, бүгү чоннуң херээ деп партияның программазында айыткан. Эң-не харыысалгалыг кижизидилге ада-иеге онаажырын база айыткан. Ынчаарга бистиң кол сорулгавыс уругларны бодунуң Төрээн чуртунга бердинген, күш-ажылды үнелеп билир, эш-өөрүбиле эп-найырадыг, хүндүлээчел, хөй-ниитичи, өөредилгезинге кызымак, бедик культуралыг, чуруумнуг кижи кылдыр кижизидер ужурлуг бис.

Ынчалзажок чамдык ада-иелер ажы-төлүнүң келир үези дээш сагыш салбас, өөредилге-биле кижизидилгезинiң аразында чаңгыс аай сырый холбаалыын чедир үнелеп көрбес боору хомуданчыг. «Башкылар болгаш кижизидикчилер бар-ла болгай, уруум азы оглум школада кижи-дир» деп чарбыыр хөөнүүг ада-иелер уругнуң кижизидилгезинге кончуг багай салдарны чедирип турарлар. Ынчангаш Бүлүң-Терек 8 чыл школазында өөренип турар уругларның ада-иелериниге бар. Монгуш Дүвет-оол, Монгуш Ламлак-оол, Доспан Тюлюш, Долаан Дырбылдай, Монгуш Чүлдүм (коммунист), Сат Дажы, Өргежик Тюлюш. Оларның уруглары дыңнангыр эвес, чылдагаан чок кичээл үзер. Кичээлдерге белен эвес келир, уругларның ыңдыг үлегер чок сагылга-чуруму ол ада-иелери бичии-даа дүүретпейн турар. Бир эвес ол ада-иелер уругларының кижизидилгезин чүгле школаже чүүй кагбайн, школага кээп, башкыларбиле сүмележип турган болза, уругларының өөредилгези болгаш чуруму экижээн турар ийик.

Моон соңгаар бүгү ада-иелер школа-биле сырый харылзаалыг, келир үениң тургузукчуларын ёзулуг, культурлуг кижилер кылдыр кижизидер ажылга шупту киржири күзенчиг.

С. САРЫГ,
башкы.

Улуг-Хем район.

КӨДЭЭ КЛУБ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштин-Хем салбырында клуб Улуг-Хем районда дээре ажылдыг клубтарның бирээзи. Оон эргелекчизи М. Эренчин ам үш чыл хире ажылдап келген. Бо аразында клубтуң ажылынче аныяктарны эвилелдеп, культура-маесалыг хемчеглерни эки организастап келген. Салбырның ажыл-агыйының түннелдерин болгаш мурнакчыларны көргүскен көргүзүг самбыралары эки дериттинген. Клуб көскү агитацияның төвү болу бергеш, «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!», «Күш-ажылга алдар!» дээн лозуңнарны клубтуң даштында көскү черде аскан.

Бот-тывынгыр уран чүүл болгумунде аныяктар бүрүн хаара туттунган болгаш школаның, эмнелгениң ажылдакчылары база киржип турар. Бот-тывынгыр артистериниң аразында улуг назылыг кижилер база бар. Уран чүүл коллективи суурнуң чурттакчыларынга болгаш фермаларга, бригадаларга концерттерни көргүзүп турар. Болгумнуң киржикчилериниден пенсионер Лама Долзатпаа, трактористер Даваа Сегбе, Сандан Кадыр-оол, эмнелге ажылдакчызы Ооржак Анчимаа, башкылар Долаан Май-оол, Сандан Хемер-оол олар уран чүүлге талантылыын көргүзүп, ажылга идепкейлиг киржип турар.

Клубта турум кино механиги Х. Папай-оол чон ортузунга кино пропагандалаар талазы-биле база эки ажылдап келген. Үндүрер кинонуң утказын чонга тайылбырлап, планын ай, квартал санында ажыр күүседип турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ТЕХНИКТИГ ХЕРЕКСЕЛДЕРНИ КИЧЭЭЛДЕРГЕ

Өөредилге чорудулгазынга көргүзүг материаллары кончуг чугула. Техниктиг херекселдерни кичээлдерге ажыглаарга кайы кире көргүзүглүг эки болурун айтып тайылбырлаашдаа канчаар. Оон дугайын бистиң башкыларывыс ыяк билирлер.

Кызылдың № 2, 4, 9, 14 школаларының директорлары республиканың фильмотеказы-биле кожа турар хирезинде, аңгы-аңгы эртемнерге хамаарышкан өөредилге-эртем киноларын кичээлдерге ажыглаарын чедип албайн тураралр. Чөөн-Хемчиктин школаларында байдал оон-даа дора. Районнуң 20 школаларындан чүгле Чадаананың № 2 школазында киноаппаратура бар болган. Ол ышкаш Тес-Хемнин Самагалдай, Барыын-Хемчиктин Эрги-Барлык школаларында кино-кичээлдерни эрттирип турар.

Бай-Тайганың, Тожуунуң, Каа-Хемнин, Өвүрнүң школазы техниктиг херекселдерни ажыглаарынче кичээнгей салбайн турар. Херек кырында алыр болза өөредилгеге чугула кинолар районнар аразының болгаш республика фильмотеказында-даа хөй-биле ажыглал чок чыткылаар. Бистиң республиканың школаларының эргезинде 147 киноаппарат, 100 магнитофон, 41 радио белдирлери, 200 телескоп болгаш микроскоп база 80 хире радиола санаттының турар. Чамдык школаларда бо чугула херекселдер кандыг-даа ажыглал чок, доозунга бастыра берген чыдар.

Техниктиг херекселдерни ажыглап тургаш эртирген кичээлдерниң билиг бээр болгаш уругларың шиңгээдип алыр талазы-биле артык күштүүн үнелеп көрүп, ону амыдыралга боттандырарын чедип алыр ужурлуг бис.

Ук херекселдерни кайы-даа эртемнiң кичээлинге ажыглап болур. Ынчангаш районо, хооороо эргелекчилери школа директорларынан шынгыы негелдени тургузуп, кино кичээлдерни эрттирерин школа бүрүзүнге чедип алыр апаар. Чүнүн-даа мурнунда, түс-түс эртемнер башкылары ажылынга харыысалгалыг боон, бүгү-де бар өөредилге-көргүзүлге материалдарын долузу-биле ажыглаар ужурлуг.

И. ПРИНЦЕВ.

Хөй ургларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

(Эгези № 267, 268, 269, 270 «Шында»).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаазы:

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Алды ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Күске Түлүшевна **Балчим** — Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Ульяна Елисеевна **Вихрева** — «Көдээ ажыл-агый техниказының» район салбырының ажылчыны.

Каап Монгушовна **Дамба** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Седиповна **Дарый** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Александра Түлүшовна **Димит** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Кара-Күске Түлүшовна **Домаалай** — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Кааба Эртинеевна **Доңдук-оол** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Намчалбаа Ондаровна **Доржукай** — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Бодамаа Донгаковна **Доспан-оол** — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Биченей Испановна **Көк-оол** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Түлүш Хадыг-ооловна **Күнзеңмаа** — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Уйнук Тагбаевна **Күске-Эйлиг-Хем** сес чыл школазының техниктиг ажылдакчызы.

Долгаржап Ондаровна **Майгын-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Шартак Сатовна **Минчит-оол** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Нура Кыргысовна **Опей-оол** — Көк-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.

Седип-оол Кыргысовна **Бадарчы** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Энгелдеевна **Садыы** — «Куш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.

Рая Донгаковна **Сандан** — Чодураа сес чыл школазының техниктиг ажылчыны.

Сержаа Түлүшовна **Серен** — Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Ханды Шактаровна **Суваң** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Сыгдик Адавастайовна **Сүрүң** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Сержей Терек-ооловна **Тонгул-оол** — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Ховалыг Ховалыговна **Хуралдаа** — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Кызыл-оол Ондаровна **Хуурак-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Долаа Кыргысовна **Шойдак** — Арыг-Үзүү суурда өг-бүле ээзи.

Каппык Дореевна **Шоюн-Нава** — Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Беш ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кызын Донгаковна **Док** — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Часкалмаа Долаановна **Кандан** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Чолдак-оол Шангыровна **Кара-оол** — Иштии-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Чолдак-оол Шангыровна **Кызыл-оол** — Иштии-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Хандыш Түлүшовна **Кыргыс** — районнуң хереглекчилер кооперациязында ажылчын.

Баакпа Сатовна **Самба** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Стаан Түлүшевна **Салбырын** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Анай-оол Кыргысовна **Сарыг** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Шыдыраа Донгаковна **Седен** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Дас Түлүшевна **Сумбаа** — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Көк-кыс Сүрүновна **Түлүш** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Шаравиевна **Ховалыг** — Үрбүн суурда өг-бүле ээзи.

Мая Кыргысовна **Ховалыг** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Норжуңмаа Монгушовна **Хунажык** — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Чолдакпан Ховалыговна **Чечекмаа** — Булуң-Дерек суурда өг-бүле ээзи.

Татьяна Хаевна **Шырып** — Хайыракан суурда өг-бүле ээзи.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Сее ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Норбу Максимовна **Шүтүй** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чеди ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Нина Дуванчаповна **Нима** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Нина Шойдановна **Хертек** — Кунгуртуг суурда ургулар яслизиниң техниктиг ажылчыны.

Сымчитмаа Тооглаковна **Санчат** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Алды ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зоя Васильевна **Бегзи** — Кунгуртуг суурда ургулар яслизиниң техниктиг ажылчыны.

Дежит-оол Дүмендеевна **Дагый-оол** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Чечек Дармаевна **Дамдын** — Кунгуртуг магазинивиң техниктиг ажылчыны.

Сайыр Дарган-ооловна **Демиртен** — Адыы-Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Зинаида Николаевна **Манчын** — Кунгуртуг суурда Культура бажыңының техниктиг ажылчыны.

Екатерина Ивановна **Полежаева** — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Селит Санаевна **Чаш-оол** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Беш ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Лидия Доевна **Базыраа** — Кунгуртуг суурда ургулар яслизиниң техниктиг ажылчыны.

Анна Ананьевна **Балчий** — № 2 бажың эргелелиниң ажылчыны.

Болду Сарыг-ооловна **Бүдүге** — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Лидия Ивановна **Холтовская** — Орук-тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Айыжы Дожуевна **Кушкудар** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Амзаар Сундуевна **Мондыл** — № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыны.

Анна Кертиковна **Оюн** — Адыы-Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Дарыйдан Доржуевна **Ооржак** — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Дыртык Ламбырановна **Салчак** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Таисия Митрофановна **Тонких** — Адыы-Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Хевек Хүреөновна **Хомушку** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Галина Надыновна **Шимит** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы

Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары

К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1966 чылдың октябрь 15.

Эрес болган

Тес-Хем районнуң тайгаларынга бо чылын диңи ховар болза-даа чыл бүрүде өлүк тывыжынга мергежээн аңчылар 8 муң ажыг диңдни белеткел пунктуларынга экжеп дужаган.

«Чодураа» колхозтуң Ак-Эрик салбырының аңчызы Дөртен-оол башкайгы аңнаашкында-ла бодунга алган хүлээлгезин эрестиг күүсеткен. Ол 157 диңиң олчалыг чанып келген. Самагалдайдан Бүрөү 60 диңдни, 3 дырбактыгны болгаш ас, күзенни база өлүрген.

Белмаа угбай

«Коммунизмче орук» колхозту организастап тургузарынга Белмаа идепкейлиг киришкен. Кешкүн араттарны коллективтиг ажылагыйга киирер талазы-биле организастыг ажылды ол чоруткан. Араттар чаңгыс черже белдүүп турган. Колхозтуң төвүн тургузар айтырыгны колхозчулар чугаалажып көргеш, Хөндей-Аксыңга сууржулганы тургузарын шиитпирлээш, тудугжу бригаданы тургускан. Оон бээр-ле Белмаа тудугга ажылдай берген.

Хөндей-Аксыңга бажың-балгат удаа-дараа туттунуп, колхозчулар өглерден бажыңнарже көжүп кирип турганнар. Кешкүн араттар сууржуң амыдыралче шилчээн, колхозтуң төвүнде культура-амыдыралдың болгаш бүдүрүлгениң тудуглары кылдынган. Артельдиң экономиказы хүн бүрү хөгжүп, колхозчуларның материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедип турган. Белмаанның киришпээн тудуу колхозта барын чок.

Белмаа ам-даа тудугга ажылдавышаан, бригаданың көргүзүг самбыразында ооң адының дужунда 110—130 дээн саннарны үргүлчү көрүп болур. Ол дээрге хөөчүн тудугжунуң ай, квартал санында үлүг-нормазының күүселдези-дир. Ооң айда күш-ажыл төлевири 100 рубльден кудулавайн турар. Күш-ажыл кижини ыаастаар дижир болгай, тудугжунуң амыдырал-чуртталгазы тергиин.

Тудугжу иениң уруглары 7, оларның кижизидилгезинче, ередилгезинче кичээнгейни үргүлчү салып келген. Белмаа школаның төрелдер комитединиң кежигүнү, ада-иелер-биле ажылды доктаамал чорудуп, башкыларга улуг дузаны чедирип турар.

Белмаа чүгле колхозта эвес, Эрзин районда мурнакчы тудугжуларның бирээзи, ам колхозтуң амыдырал-хандырылга мастерскаязының тудуунда ажылдап, үлүг-норазын ажыр күүседип турар. Колхозчулар ону хүндүлээр. Белмаа угбай дижирлер.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

Таңды районда «Межегей» совхозтуң мурнакчы механизатору Леонид Исаков бо чылгы дүжүт ажаап алыышкынының үезинде тараа кестириишкинге комбайн-биле хүннүң үш норманы күүседип турган. Төрээн чүртүнүң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг ажылдап шыдаан бо мурнакчыны чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Ам бо хүннерде ол болза автомашина хүлээп алган болгаш бригадаларже кывар чүүлдү болгаш өске-даа чүүктерни сөөртүп турар. Мурнакчы механизаторну ээлчеглиг рейсче чоруур деп турда чурукка тырттырып алганым бо.

И. Целищевтиң фотозу.

ЭНЗЫ БУРУ ДИПТЕРДЕН

БКП-ниң IX съездизинде

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының IX съездизи делгерентей айтырыгларны чугаалажып турар. Сөөлгү дөрт чылда партияның болгаш чурттуң эрткен оруун бүзүрелдиг болгаш боттуу-биле үнелеп көрүп, социалистиг ниитилелди улам ыңай хөгжүдериниң кол соруглаларын айтып турар.

Ноябрь 18-те эртенги хуралга ажы-дүңма партияларның съездиге байыр чедирери база үргүлчүлеп турган. Олар шупту-зу демисежип турар вьетнам улусту деткип, Кыдаттың Коммунистиг партиязының чарыдырыкчы ажыл-чорудулгазын шыңгыы буруу шаап, бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс аян дээш чайгылыш чок демиселди чорудуп турар СЭКП-биле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын меделеп турарлар.

Съездиниң ажылы пролетаржы интернационализминиң болгаш делегей улустарының ажы-дүңмалышкы эп-сеткил каттыштырылгазының лозунунуң адаа-биле эртип турар.

СОФИЯ. (СЭТА). Ноябрь 18-те Болгарияның Коммунистиг партиязының IX съездизи БКП ТК-зының болгаш Теп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажып көөрүн дооскан.

Теп Комитеттиң илеткелинде киирген үнелээшкиннер, түнелдер болгаш соруглаларга каттыжып турарын съездиниң чаңгыс эп-сеткил-биле илергейлээнин ооң хүлээп алган резолюциязында чугаалап турар.

Резолюцияда ылаңгыя чугаалап турары: партияның VIII съездизиниң салган соруглаларын күүседир талазы-биле БКП ТК-зының чоруткан үре-түңнелдиг ажылын съезд бедии-биле үнелеп көрүп, VIII биле IX съездилерниң аразындагы үеде ТК-зының политиктиг шугумун болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын чаңгыс үн-биле чүүлдүгүнүп турар.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазы биле делегейниң коммунистиг шимчээшкиниңиң аразында чөрүлдээлер-биле холбаштыр БКП ТК-зының чорудуп турар шугумун съезд чүүлдүг деп санаан болгаш ККП-ниң удуртукчуларының чарыддырыкчы ажыл-чорудулгазын буруу шапкан.

БКП ТК-зының Политбюрозуның кежигүнү Живко Живков 1966—1970 чылдар үезинде Болгарияның улус ажылагыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле директиваларның төлевилелин хынап көрген комиссияның ажылының дугайын съездиге илеткээн. Делегаттар ол төлевилелди чаңгыс үн-биле бадылаан.

Съезд Болгарияның Коммунистиг партиязының Уставынга чамдык өскерилгелерни киирген.

Ақы-дүңма партияларның төлээлекчилери съездиге байыр чедирген.

Болгар коммунистериң съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

Болгарияның Улуг Республиказында чаа үлеп пур будүрүлгелерни ажыглалга киирген дугайында, көдээниң ажыл-ишчилериниң улуг чедиишкиннериниң дугайында медээлер чурттуп бүгү черлериннен кээп турар.

Чурукта: Стоян Андонов — Бургаста фенол болгаш ацетон будүрер талазы-биле заводтуң дээре тудугжуларының бирээзи. Бодунуң эштери-биле кады ол съезд мурнундагы алган хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүсеткен.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

Вьетнам улусту бүгү талазы-биле деткиир

Вьетнам улуска удур АКШ-тың агрессиязы-биле холбаштыр БКП-ниң IX съездизиниң меделели

СОФИЯ. (СЭТА). Вьетнам улуска удур АКШ-тың агрессиязы-биле холбаштыр Болгарияның Коммунистиг партиязының IX съездизиниң хүлээп алган меделелинде чугаалап турары болза, вьетнам улустуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн быжыглазы-биле мораль-политиктиг деткимчени болгаш материалдыг дузаламчыны Болгария социалистиг өске-даа чурттар болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа улустар-биле кады көргүзүп турар болгаш көргүзер-даа.

Бир эвес ВДР-ниң чазаа чыдыг дилегни илергейлээр болза, америк агрессияга удур демиселге вьетнам улустуң талазынга киржир арганы болгар эки-турачыларга бээринге болгар чазактың беленин меделеледе бадыткап турар деп, БТА агентилел цыңнаткан. Вьетнам айтырыын политика талазы-биле шиитпирлээринге шын үндезин болза ВДР-ниң чазаанның дөрт чүүлдеринде айыткан программазы болгаш Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң беш чүүлдерден тургустунган меделели болур дээрзин демдеглеп турар.

Агрессиязын соксадып, бодунуң шериглерин болгаш бодунуң эвилелчилериниң шериглерин Мурнуу Вьетнамдан үндүрерин база 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын шыңгыы сагыырын АКШ-тан IX съезд бүгү партияның болгаш болгар улустуң мурнундан шиитпирлиг негеп турар. 1966 чылдың июль 17-де Хо Ши Миниң кыйгырыын деткип турарын меделеледе илергейлээн.

Вьетнамда американнарның хөделиишкиннери тайбыңга база кижи төрелгетенге удур эң аар кемниг үүлгедиглер болур деп, меделеледе айтып турар. Вьетнам улуска удур агрессияның киржикчилери боттарының араатанзыг үүлгедиглери дээш улустарның сулгарының мурнунга эрте-даа азы орай-даа бол харыылаар апаар. АКШ-тың чазаа бодунуң үүлгедиглерей трибуналындан бо кемниг үүлгедиглерин чидин-биле буруу шавар чорук АКШ-тың агрессорларынга удур бүгүниитиниң киленээшкинин болдуруп база ол кемниг дайынны сокадырын, АКШ-тың шериглерин болгаш ооң эвилелчилериниң шериглерин Мурнуу Вьетнамдан үндүрерин негеп турар бүгү чурттарның улустарының удурлашкынының шимчээшкинин күштелдирер-деп, ВДР-ниң президенти Хо Ши Миниң Бетран Расселге чорукан чагаазында чугаалап турар.

Чагаазының түңнелинге Хо Ши Мин трибуналдың ажылынга чедиишкиннерни күзээн.

Хо Ши Миниң Бетран Расселге чагаазы

ХАНОЙ. (СЭТА). «АКШ-тың кемниг үүлгедиглерин шиидер ужурлуг делегей трибуналын силерниң пинициативанар ёзугаар тургусканы-биле холбаштыр бодумуң изиг байырымны силерге дамчыдарын күзеп тур мен. АКШ-тың империалистери Вьетнамда национал хамаарышпас чорукка болгаш тайбыңга удур угландырган боттарының дайынын калбартып турар. Американың Каттышкан Штаттарының империалистерин гитлержи фашистерниң үүлгедиглеринден артык коргунчуг бужар-чүдек араатанзыг чоруктарыны болгаш кемниг үүлгедиглерин үргүлчү үүлгедип турар. Делегей трибуналындан бо кемниг үүлгедиглерин чидин-биле буруу шавар чорук АКШ-тың агрессорларынга удур бүгүниитиниң киленээшкинин болдуруп база ол кемниг дайынны сокадырын, АКШ-тың шериглерин болгаш ооң эвилелчилериниң шериглерин Мурнуу Вьетнамдан үндүрерин негеп турар бүгү чурттарның улустарының удурлашкынының шимчээшкинин күштелдирер-деп, ВДР-ниң президенти Хо Ши Миниң Бетран Расселге чорукан чагаазында чугаалап турар.

Чагаазының түңнелинге Хо Ши Мин трибуналдың ажылынга чедиишкиннерни күзээн.

ЭКОНОМИКА ТЕМАЗЫНГА

САНАП ӨӨРЕНИР

Бистиң «Малчын» колхоз 1957 чылда тургустунган. Ынчаарга 1957 чылдан 1962 чылга чедир колхоз акша-хөреңгизиниң улуг кезиин чаа организастаттынган көдээ ажыл-агый артелиниң тудуг-суурун сайзырадырынче, чаа машина-техниканы күрүнеден садып алырынче угландырган төлээде, колхозчуларга ажыл төлевирин чүгле көдээ ажыл-агыйның чыл төнчүзүнде, ынчаарда доктааттынган, күш-хүнү-биле санап тургэн. Шак ындыг санажышкын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидеринге идиг бербейн турган.

Материалдыг сонуургалдыг болур чорукту деткиир, коллективтиг бүдүрүлгеге колхозчуларның экономиктиг сонуургалын көдүрер соруглабиле колхоз 1962 көдээ ажыл-агый чылынган эгелеп, колхозчуларның күш-ажыл төлевирин акша-биле төлээринче шилчээн. Ол төлевир колхозчулар-биле санажырының мурнакчы хевири болза-даа, херек кырынга бисти улуг бергедээшкиннерге таварыштырган. Мында кол-ла бергедээшкин чүл дээрге, акша төлевиринче шилчип киреде, бар турган акша-хөреңгини санап, курлавырларны анализтеп көрбээнивисте, курлавыр фондузу тургузуп албайн барганывыста болган деп мининр ужурга таварышканывыс болур. Акша төлевиринче кириптеривис орта, колхозтуң агар санда болгаш кассада акшазын колхозчуларның чаңгыс айда алыр акша төлевиринге безин четпес болган. Ооң түңнелинде 1962 чылдың бирги кварталының ажыл төлевирин акша-биле төлеп бериптер акшаландырыышкын колхозка болдунмайн барган.

Шак ындыг бергедээшкинден үштүнар дээш партия, советтиң удуртур органнарының дузазы-биле колхоз баштаар чери, ылаңгыя бухгалтерия, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң шүүт киржилгезибиле чамдык тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Үк хемчеглерни ёзугаар белеткел органнары-биле, улус чыдыышкынның, кадык камгалалдың база өске-даа албан черле-ри-биле одаар ыяш, тудуг, септелге талазы-биле керээ чарып, аванс акшаларны киирип алганы, ооң ыңай колхозтуң администрация-эргелел аппарадында артык штаттарны, ажык чок өске-даа чарыгдалдарны кызырганы колхозгун акша төлевир фондузун тургузарынга дыка идигни берген.

Бо бүгү практиктиг хемчеглерни амыдырал боттандырганының түңнелинде, колхоз 1962 чылдың төнчүзүнде колхозчуларның акша төлевириниң 70 хуузун төлеп берип, харын-даа кылдынган продукцияны барымдаалап, чамдык бригадалар, фермалар ажыл төлевирин акша-биле 80—100 хуу сылдыр алыр аргалыг болганнар. Бо экономиктиг базымны кылырынга хамактың мурнунда колхозчуларның күш-ажылчы база политиктиг көдүрлүүшкүнү ээн улуг рольду ойнаан.

Колхоз бүдүрүлгезин улам хөгжүдер соруга-биле үлевес фондуну көвүдедип, ылаңгыя артык кезектер, кывар-чаар материаллар, мал чеми, мал эми садып алыр болгаш өске-даа акша-хөреңги курлавырлары дараазында чылдарда колхозка тургустунган. Мынчангаш колхоз бодунуң экономиказын хөгжүдер дээш, ооң ыңай колхозчуларның, малчыннарның материаллыг сонуургалын бедидеринче база шалын фондузун улгаттырарыынче, мал ажылының тудугларын калбартырынче, ажыглаттынмайн турар курлавырларны дилеп тып, ажыглаарынче угландырып турар. Маңаа тодаргай хереч болза, колхозтуң капитал салыышкында акшазы 1962 чылда 89 муң рубль турганыдан 1965 чылда 315 муң рубль чедир дээ 35 катап өскени болур-дур.

Бистиң колхозтуң бригадаларында, фермаларында, харын-даа тус-тус малчыннарында көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерде экономиканы санап өөренириниң сонуургалдыг болуп, бар курлавырларны четче ажыглап, малдың семиртилгезин билдилиг организастап турарлар бар.

Оларның бүдүрүлге көргүзүглери кажан-даа бедик, ынчангаш чыдып каап турарларны деңнежиринче кыйгырып турар. Чижээ, Тоолайлыгда сарлык сүт-бараан фермазы (учётчиги Өскен-оол) 1962 чылда бир саар инектен 267 литр сүт саап ап турган болза, 1965 чылда ону 327 литр чедирген. Бо фермада бир центнер сүттүң бот-үнези 32 рубль турганындан 16,2 рубль кылдыр чиигээн. Ниитининг малынга четчир санныг, малдың магылылалдыг быжыг чемсуурун белеткеп ап турары-биле хойжулар Д. Биче-оол, Д. Молдавай, С. Дыртый эрткен кыштың ээн берге үезинде безин олар төрүүр чүс хойдан-на 90—93 хураганнарны меңди камгалап алганнар.

А ындыг-даа болза колхозтуң экономиказын быжыглап, бурунгаар хөгжүдеринге экономиканы ханызыбиле өөренип көрбес, сан-хөөнү санап өөренмес, харын-даа херекке албайн баар чорук колхозтуң бүдүрүлге адырларында ам-даа бар болбушаан турары кончуг хомудаачыг. Чижекке колхозтуң автопарыгын (механик Ондар) ап көрээлиңер. Автомашиналар, тракторлар чөп ажыглаттынмайн, харын-даа хөй удаа үреливишкиннерге таваржып, оларның техниктиг ажаалдазы кончуг багай байдалда туруп турар. Кывар-чаар материалдарны, артык кезектерни камналга чок чарыгдап турарындан чүгле 1966 чылдың тос айларында безин 670 рубль, 9000 литр бензин ажыр чарыгдаттынган. Оон ыңай колхозтуң автопарыгының күжүн шын хуваап ажыглавайн турары-биле чүгле 1966 чылдың тос айларында ескө ажыл-агыйларның автомашиналары-биле чүүк сөөртүкеш, 24558 рубль түңнүг доора чарыгдалга колхоз таварышкан.

Чамдык малчыннарның, ылаңгыя хойжуларның талазындан малдың семиртилгезин зоотехниктиг чүрүм ёзугаар организастаавас, харын чүгле бодунуң амыр-дыжын хараар, ынчангаш машина оруу бар черлер тегерип чайлаглаар, ниитининг малынга четчир санныг мал чемин белеткээринге киришпес, харын чүгле азырадыкчы хөөнге алзыптар чоруктарның түңнелинде чамдык хойжулар колхозтуң экономиказының ээн чүгула алыры — хөй ажылынга улуг когаралды болдурганнар. Чижээ, 1965 чылда хойжулар С. Созур-оол 301, М. Сортай-оол 245, С. Дамба 240, И. Дамдын 179, К. Көк 142 баш шээр малды чүтка алзып, төрээн колхозунга згиттинмес когаралды чедиргеннер. Колхозтуң малы демдектеттинип, дугаарлаттынмаанындан чамдык малчыннар хуузунда биче продуктулуг малын ниитилеттирген бедик продуктулуг мал-биле орнап солуур, садар, чарыыр фактылар экономикага база дыка когарады чедирбишаан. Чижээнге кадарчы Дамба аңаа быжыглаттынган колхозадын честези Успуқиун кыргаң аъдынга орнаанын айтырга-ла четчир. Когарал-чарыгдалдар, продукцияның шынары багай чорук колхозтуң тудуг бригадазында (бригадири Х. Кула) хөй бооп турары-биле канчап-даа эптежип болбас бис.

Колхозтуң экономиказын хөгжүдерде, колхозтуң акша-хөреңгизин колхозтуң удуртукчуларынлап, бригадирлерден эгелээш, тус-тус колхозчуларга чедир санап билири, сан-хөөнү анализтеп өөренири — хүннүң эң-не эргежок чүгула херээ боop турар. Бо дугайын СЭКП ТК-ның март, сентябрь Пленумнарының докталл-шиитпирлеринде тодаргай айытканын амыдыралга хажыктарга боттандырары — бистиң сонгаарладып болбас чүгула соруглавыс.

Х. ЧОНДАН,
«Малчын» колхозтуң улуг бухгалтери.

Бай-Тайга район.

Шын 1967 чылда

Эргим эштер!

Бистиң чүртүвүс алдарлыг болган төөгүлүг үе-чада — Совет күрүнеиниң бежен чылынче киришкен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чартык чүс чыл оюнга бүгү талазы-биле чаа чедиишкиннерлиг, хөй, улуг белекterлиг үжуражыр дээш совет кижилер күжүн, демин, угаан-бодалын каш катап улгаттырыпкан, кайгамчык күженишкинниг ажылдап турар.

Бо төөгүлүг болуушкуннуң бежен чылынче киришкенивистен бээр каш-ла хонуктар эрткен. Чартык чүс чылдың дүрүзүнда совет күрүнеиниң, оон кижилериниң эрткен эрес-маадырлыг оруктарының, оон бөгүнгүзүнүң дугайы канчаар-даа аажок сонуургалды болдуруп турарын илереткен чагаалар редакцияга кээп турар. Бистиң кедээ болган ажылчын бижикчилеривис боттарының чаңгыс чер, суур, хоорай чурттугларының күзелдерин, сонуургалдарын илереттишпээн, чоннуң хосталгазы болгаш аас-кежии дээш болуп турган революсчу демиселдериң дугайын, Тыванып тускай хамаарышпас күрүне болуп турган үезинде оон экономиказының болгаш культуразының сайзыралынга улуг ССРЭ-ниң чедирген дузаламчыларын, оон-биле харылзаанып, амгы чаа Совет Тыванып үезинде Совет чазактын, Коммунистиг партияның удуртулгазының болгаш хүн бүрүдеги сагыш човаашкыныңың ачызында бистиң республикавыс ССРЭ-ниң сайзыраңгай республикаларының, крайларының, областарының деңнелинге чеде бергенинин дугайын солуннуң арыннарынга доктаамал чырыдып турарының күзелдерин илереткен чагааларны чоруткулаан.

Эргим бижикчилер болгаш номчукчулар! Бүгү улустуң бо-ла бүгү социалистиг чарыжын, күш-ажылчы чедиишкиннерин, СЭКПниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, чаа беш чылдың планныг сорулгаларын амыдыралга күүселдири дээш улуг чаагай херекке шылгарап үнүп турар күш-ажылчы мурнакчыларының дугайын силерниң биске доктаамал дузанарбиле солуннуң арыннарынга үргүлчү чырыдып бижиир.

Октябрьның 50 чылынга уткуштур материалдарны белеткээр хөй-ниити ёзу-биле ажылдаар килдисти «Шынның» редакциязында тургускан. Оон штаттан дашкаар ажылдакчыларында төөгүчүлер, архив ажылдакчылары, эртемденнер, чогаалчылар болгаш өске-даа тускай мергежилдиг кижилер хаара туттунган. Хөй-ниитичи ёзу-биле ажылдаар ол килдистиң кол дузалакчылары көдээ болгаш ажылчын бижикчилер силер болур үжурлуг силер.

Номчуучуларның киирип келген саналын, күзелин барымдаалааш, «Чартык чүс чыл — чалыы назын» деп конкурсту чарладывыс. Оон дугайын, негелделерин бо арындан номчуп танывжынар.

Эргим эштер!

Солуннуң ажылынга идепкейлиг киржириңерни силерден диледивис. Бистиң чуртка социалистиг улуг чаартылгаларны солуннуң арыннарынга чырыдарынга силерниң чагааларыңар улуубиле дузалаар.

«Шынның» редакциязы.

Культурада чаа чүүлдер

Ада-чуруттуң Улуг дайынынга Тывадан барып киришкеш, маадырлыы-биле өлген дайынчыларга мөңге тураскаал төлевилелиниң талазы-биле ажылдарның делгелгези Кызылда, күрүненик хөгжүмшии театрында ажыттынган. Делгелгеде янзы-бүрү авторларның 14 төлевилелдерин болгаш ийи макетти киирген. Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынче кирер эжиктиң чанынга кылыр ол тураскаалдың төлевилелин чогум-на бо делгелгеде киргеп ажылдардан шилип алыр.

* * *

Тыванып хөгжүм-шии театрының артистери М. Шатровтуң «Революцияның ады-биле» деп шиизин республиканың ажыл-ишчилеринге бараалгадыры-биле барыын талакы районнарже аът-танылыпканнар. Артистер баштайгы хүнде «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилеринге шинни көргүскен.

Суй-белек

Ыяштан, даштан янзы-бүрү дириг амытаннарның дүрүү-хевирин хөл шыдыраа чазап-чонар ийикпе, хүлерден, чес-холадан, мөңгүнден кааспалганың херекселдерин шуткуп-кудар тыва ураншеверлериң ажылдары чүгле бистиң республика девискээринде эвес, а хөй улустарлыг совет чуртувуста болгаш харын-даа делегейниң өске чурттарында билдингир, олар бедик үнелелди ап турар. Мону бадыткаар ийи чижектен көргүзейн. Ленинградта Орус уран чүүлдүң музейинде тыва улусчу мастерлериң национал чаңчылдар-биле кылган чамдык ажылдарын делгеп көргүскен. Эрткен чайын Франциянып президентизи генерал Шарль де Голль баштаан француз чазак төлээлери Совет Эвилелинге албанның чоруун кылып турган үезинде Новосибирскиге оларга берген суй-белектеринь арагында тыва чазаныкчыларның ажылдары база кирген. Оларга президент бедик үнелелди берген.

Улусчу ус-дараганнарның кылган чүүлдериниге чоннуң негелдези улгатkан. Оны хандырар дээш, РСФСР-ниң чурукчулар эвилелиниң Тывада салбыры биле Кызылда уран чүүлдүң бүдүрүлге мастерскаязының баштаар чери республика найысылалының «Кызыл» деп аалчылар бажыңында суй-белек садар кибскини ажыткан. Мында сураглыг чазаныкчылар Черзинин, Хунаның, Тойбу-Хаанып ажылдары, ол ышкаш киоскиден тыва чурукчуларның чурааны эстампыларны, чуруктарны садып ап болур. Киоск чоокта чаа ажыттынган, а удавас анаа тыва угулаалар-биле хээлеп каан, чараш сумкалар болгаш хомден, пөстен даараан кылыгларны база садар.

М. СМИРНОВА.

Улуг Октябрьның төөгүлүг 50 чылынга тураскаатпан эң эки очерктер, рассказтар, шүлүктер, фотолар дээш конкурсту «Шынның» редакциязы бөгүнден эгелеп чарлады.

Конкурстуң девизи — «Чартык чүс чыл — чалыы назын».

Эң эки очерктер, рассказтар, шүлүктер дээш конкурстуң негелдезинге В. И. Ленининиң идеяларының тыва черде боттанып турарының, коммунизм дээш демиселге ленинчи партияның удуртукчу ролюнүң, Тыва улустуң хосталга болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселинге Улуг Октябрьның салдарының, оон тиилелгезинниң, ол демиселге каңналган орус-тыва улустарның найыралының темазы кирер. Оон ынай коммунистериниң, хоочун салгалдың кижилериниң дугайын, совет улустуң маадырлыг күш-ажылын, оларның коммунистиг ёзубиле чурттап, ажылдап өөренип турарын, Совет эрге-чагырганың үезинде Тывага болган, ам болуп турар улуг чаартылгаларны көргүзер. Ол ышкаш республиканың экономиказын болгаш кижилериниң дугайын, бистиң чурттуң улустарының бүзүлбас найыралын, аныяк республиканың келир үезин уран чечен мергежил-биле бижиин көргүзери болур.

Фото-чуруктар Тыванып кижилериниң хөй янзы амыдыралын, ол ышкаш республиканың чараш бойдус чурумалын көргүзер ужурлуг. Конкурска фотоларны 13×18 сантиметр хемчээлдиг кылдыр, глянцевый фото-саазынга ийи хүү кылдыр парлаап, «Шын» солун редакциязының адресинче чорудар. Адын, адазының адын, фамилиязын, чурттап азы ажылдап турар черинин адресин, кылып турар ажылын тодаргай бижиир.

Конкурска киирер очерктерни, рассказтарны, шүлүктерни, фотоларны редакцияже чорударының **сөөлгү хуусаазы 1967 чылдың октябрь 15-ке** чедир. Очерктерниң, рассказтарның хемчээли машинага ийи интервальдыр кылдыр парлаан 10 арыннан улгатпас.

ЧАРТЫК ЧҮС ЧЫЛ — ЧАЛЫЫ НАЗЫН

Конкурстуң түңнелин Октябрьның 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде — 1967 чылдың нөябрь 1-де чарлаар.

Конкурстуң тиилекчилеринге дараазында шаңналдарны донтаадыр.

Эң эки очерктер, рассказтар, шүлүктер дээш:

Бирги шаңнал (үш) — 50—50 рубль.

Ийиги шаңнал (үш) — 35—35 рубль.

Үшкү шаңнал (үш) — 25-25 рубль.

Эң эки фото-чуруук дээш:

Бирги шаңнал (бир) — 35 рубль.

Ийиги шаңнал (ийи) — 25-25 рубль.

Үшкү шаңнал (үш) — 20-20 рубль.

Конкурска бүгү-ле күзелдиг кижилер киржир болгаш чагаанып даштына конкурска деп бижиир.

БИСКЕ БИЖИҢЕР!

1967 чылда «Шынны» номчукчуларга канчаар солун кылдыр үндүрзе экил дээрзиниң планын редакция ам кылып турар. «Шын» — номчукчуларның өзүп турар сонуургалын долузу-биле хандырып, амыдыралчурттагаынга, ажылынга, өөредилгезинге, билиг-мергежилинге ёзулуг дуза кадар оңдүү, сүмелиг болуруи күзеп турар бис.

Солуннуң келир чылга планын кылырда, номчукчулар, силериң сонуургалыларыны, күзелиңерни өөренип көөрү кол чүүл болуп турар.

Ынчангаш бо анкетада салдынган айтырыгларны харыылап чорударыңарны силерден диледивис, эргим номчукчулар.

Кайда ажылдап турар силер? . . . . . .

«Шынны» кайы чылдан бээр чагыдып ап келдиңер? . . . . . .

Бо чылын «Шынга» парлаттынган материалдардан кандыызы силерге черле солун болуп таарышсыды? . . . . . .

Бистиң солундан кандыг чүүлдерни номчуурун күзээр силер? . . . . . .

Бо хостап каан шугумнарны долдуруп бижээш, анкетаны үзе кескеттин, «Шынның» адресинче чорудуңар, эргим номчукчулар. (Ат, фамилиянарны салырыңар албан эвес).

Кызылдың музыка училищелиниң өөреникчизи Мария Севээн музыкага өөренир талазы-биле бодунуң кызымак чоруун көргүзүп, эки өөренип турар. Ол, хөй-ниитиниң ажылынга база-ла идепкейлиг.

ЧУРУКТА: Мария Севээниң баянда ойнап олурары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ЧАНЫШ-СЫНЫШ ЧОК ЧҮЛДҮМ

1900 чылдың чайы. Эжим хеминиң ол чарыында чайлагга самдар кара өг турган. Ядыы, аныяк арат Лопсаңның өө ол. Оон кадайы ол чайын аңаа оол уруг божаан. Амыдыралы түрениг, чединмес болза-даа, аныяк аданың өөрүшкүзү аажок болган. Оглуң Чүлдүм деп адап алганнар.

Бичии Чүлдүм кан-кадык, орлан-шоваа болуп өзүп олурган. Алды хар четкелек чораап, хойлар бажын дозуптар апарган. Чугаакыр болгаш сонуургак, ашактарның солун чугааларын хондур-дүндүр-даа дыңнаап олуруптар.

Чылдар улажып эрткен тудумна, арат Лопсаңның амыдралы аар-берге болуп кел чораан. Сыгыр дандан эгелээш, кара кежээге чедир чилби, ажырымчы феодалдың ажылын кылып берип, оон чажыңызынга ында-хаая ийи-чаңгыс хой азы өшкү ап турган. Чүлдүм чеди харлыыпдан эгелеп, ада-иезиниң ёзулуг дузалакчызы болу берген.

1919 чылдың чыкылама кыжы. Чүлдүмниң адазы ийи эжи-биле чаныш кел чораан. Баян-Колга чоокшудап келгеш, олар актарга ужуражы бергеп. Актар кандыгдаа чугаа-соот чокка, кем-бүрүзү чок араттарны аъттарындан андара тырткаш, эзер-чопаан, түү-хөөзүн былаап алганнар.

— Боларга оък чарыгдаан херээ түү боор!—дээн соонда, үш аратты туткаш, Улуг-Хемниң суунче кинр октапкан. Лопсаң болгаш оон эжи дош адаанче караш дээн. Оларның бирээзи хем ортузундан эштип үнгеш, дош кыры-биле халып чыдай болган. Актарның боозунуң огу аңаа дегбээн. Хөөкүй арат өөнге буттарын доңуруп алган келген. Удатпаанда ол соокка алыскаш өлүп калган.

Чүлдүм Шагаан-Арыг өртээлинге ажылдап тургаш, ачазының актарга хилиичектедип өлүрткенининң дугайында каржы медээни дыңнаан. Адазының ажээнин негээр дээн бодалдар аныяк эрни каш хонуктарда шуут удутпаан. Ынчалза-даа Чүлдүмнү өртээлден шуут салбастаан. Актар оларны күш-биле боттарынга ажылдадып турган. Улаачының берге ажылын Чүлдүм тура-хөөн чок күүседир ужурга таварышкан болгаш дезиптер эптиг үени манап турган.

Ол ортек-үпе чок болгаш берге ажылдың эки болгу дег талазы база турган. Түл дээрге Шагаан-Арыг өртээлин тавартыр ынаармынаар чораан, аргышкан кижилер чаа медээлерни аңаа бо-ла дыңнадыр.

Хем-Белдиринге чедир үдеп чорааны бир-ле орус партизанның чугаалаан сөстери Чүлдүмнүң бүгү чурттагазынга артып калган.

— Хем-Белдиринде Щетинкин биле Кравченконуң кызыл партизан шерии чедип келген. Олар чонга хостуг эргени тыпсыр—деп, орус партизан хөөрээн.

— Ынчаарга, бис кандыг дузаны оларга чедирип болуур бис? Актарны бирээ-бирээлеп узуткап каапгар бе?—деп, Чүлдүм дораан айтырган.

— Бүгү чоннуу организастаар херек. Сени көрүп турарымга, магалыг-ла күш-шыдалдыг эр-дир сен. Арамаң-на! Ынчалза-даа сен чаасказы, азы сен ышкаш каш-ла кижи чүү-даа кылып шыдавас. Шупту араттарны дайзыннарга удур көдүрер херек.

Олар Улуг-Хемниң эриин дургаар хап олурганнар. Баян-Кол дужунга келгеш, Чүлдүм аъдындан дүшкеш, бөргүн холунга уштавышпаан, орус партизанга ачазының олгенининң дугайын чугаалап берген.

— Ажырбас, муңгарава. Ачаңны дээш, ачаңның ачазы дээш, актар болгаш моол, кыдат дээрбечилерни догерезин кады узуткаар бис, эш Чүлдүм — деп, партизан сергек болгаш шыңгыы үнбиле чугаалаан.

1920 чыл чедип келген. Тывага келген кыдат шериглер ийи үзүлгеш, бир чамдыызы Чадаана хүрээзинге, оскеи Улуг-Хем кожуунуның Даг-Ужу деп черге доктааганнар. Олар келген дораан араттарның малын булаан, боттарын дорамчылап эгелээн. Чүлдүм ынчан база-ла улаачылавышпаан, кыдаттарны ынай бээр чедирер хүлээлгелиг апарган. Түгле чээрби харлыг болза-даа, Чүлдүм улаачы араттарның арагынга угаан талазы-биле эң шыырак кижи турган. Орустан чугаалаары база аажок.

Кыдат милитаристерни чылча шаварын араттар бүдүү дугүржуп алганнар. Тывалар оларга удур боо-чепеектиг тура-халышкын кыла бээр деп чүвени кыдаттар черле бодаваан. 1921 чылдың март айның 27-зинин айдың дүнези. Шагаан-Арыгдан, Чаа-Хөлден келген араттар Чашпанныг-Булуп деп черге чыдыпканнар. Ол тура-халышкынның идепкейлиг организакчылары Адыг-Түлүш Чүлдүм, Кыргыс Дагба, Кыргыс Тас-оол, Ондар Сарыг-оол, Донгак Дамдынчап, Сарыгбай, Бүлүүн сугаар болган. Шаап халдаарының планын эки билип алган араттар дан адарын четтикпейн манап чытканнар.

Чыжырт-чажырт-ла дээш, Тулчуушкун-даа эгелээн. Шаап халдаашкын араттарның типлелгезинбиле доозулган. Олар аңаа эки белеткеиген турган. «Бо-даа кайын тывалар боор, орус партизаннар деп бодааш дүрген-не дүжүп бээрин бодай бергеш мен» деп, түттүрган кыдат командир ынчан чугаалаан.

Элээн каш кыдаттар Хемчикте өөрүнче дезипкеп. Чедип келиргеп, олар база-ла чылча шаптырган болган. Бо болза араттарның төөгүде бир бүгаар угаанныг революсчу тура-халышкыны болган. Оон чеднишкинниг төнгени Чүлдүмнүң угаан-медерелиниден база улуг хамаарылгалыг болган.

Хемчикке чагырыкчы Сумунакка баштаткан контреволюстуг үймээн үнген. Чүлдүм кызыл партизаннар-биле кады ол үймээнни базарынга база-ла идепкейлиг киришкеп.

1925 чылда Тывага арева тургустунган. Чүлдүм дораан аңаа киргеш, оон ажылынга улуг салдарны чедирген. Беш чыл болгаш Чүлдүм Тыванып революстуг намының кежигүнүнге киргеш, 1926 чылды сөөлүүредир Хем-Белдиринге ажыттынган нам школазынче өөренип чорупкан. Ону доосказ, Улуг-Хем кожуунуң ареезинге удуртур ажылга киргеп.

Ынчан баштаар, удуртур органнарга чамдык феодалдар олуруп турган. Чүлдүм оларның шын эвес ажыл-чаңын, ажыл-чорудулгазын шынгыы шүүмүүлеп, оларга удур туржуп келген. Бодунуң ол-ла бодалдарын ареезинің IV дугаар хуралынга чугаалаан. Чартык ай хире эрткенде нам Топ Комитединиң II дугаар пленуму болуп эрткеп. Орта удуртур баштаар черже шуургуп киргеп феодалдар болгаш оппортунистерни ажылындан дүжүргеп болгаш революциянып херээнге бердинген чаа эштерни сонгаан.

Ядыы араттың өг-бүлезиндеп төрүттүнгеп апыяк революсчу Чүлдүмнүң ажыл-херээ аңаа эртпээн. 1929 чылдың төпчүзүнде ол намның төөгүлүг VIII хуралынче төлээ боон чораан. Ол хуралга Чүлдүм ТАРН ТК-ның болгаш оон политбюрозунуң кежигүнүнге сонгуткан. Үр үе эртпээнде Адыг-Түлүш Лопсаң оглу Чүлдүм Бичe хуралдың даргазынга сонгуттурган.

VIII дугаар хуралдың соонда нам болгаш чаазак феодалдарга удур демисежии, оларның өнчүзүн хавырарынче кирген. 1930 чылдың эгезинде сонгулдалар эрткеп. Оларның сорулгазы — удуртур, баштаар черлерни бүтпес идегеттерден аштаары. Шак ыыдыг берге орук-биле араттың чазаа быжыглып олурган. Ол-ла хамык ажылды Чүлдүм өөрү-биле кады кылып келген.

Хемчиктиг барыын, чоон ийи кожуунупга 1930 чылда контреволюстуг үймээн көдүрүлгеп. Бичe хурал даргазы Чүлдүм намның онза төлээзи боон, ол үймээнни базарынга улуг рольдуг болган.

1930 чылдың октябрь айның үштe ТАР-ның 7 дугаар Улуг хуралы ажыттынган. Бичe хурал даргазы Чүлдүм ону ажылдың тура мынча дээн:

— Эштер! Бичe хуралдың мурнундан чурттуң ээзи Улуг хуралга чалбыыптыг изиг байырны чедирерин чөпшээреңер. Бо Улуг хуралдың чылдаган үези болза кончуг харысаалгалыг үе болуп турар. Түл дээрге бистиң чуртувус Тыванып революстуг намының удуртулгазының артыышкынарын узуткавышпаан, социалистиг орукче киришкеп-дир.

...Чүлдүм Тыванып бурунгаар хөгжүп сайзыраарынга болгаш араттың диктатуразын быжыглаарынга бодунуң чаагай үлүг-хуузун киирген.

1932 чылдан эгелеп уламчылаан аарыг аңаа халалыг боон билдинип турар апарган. Бичe хуралдың Президиумуу ону аарыын эмнетсин дээш чамдыкта шолээледип турган. Чүлдүм Чедер курортунче эмнедип, чурт иштинге болгулаан түүдерден чыдып калбайн, ында-хаая шуут ажылдап кирип турган. Ынчалза-даа берге аарыг апкан: 1933 чылдың октябрьда Чүлдүм бодунуң төрээн Улуг-Хем районунга чок апарган. Чүлдүмнү араттың аътгыг дивизионунуң оркестриниң качыгдалдыг үделеган-биле Кызылда кызыл партизаннарны хөөржүткен акы-дүнма хөөрүнге ажаагаан. Чүлдүм 33 харлыг, аныяк турган олген. Ынчалза-даа оон Тываны лас-кежиктиг болурун күзээнп боттанган.

Оюн КОДУР-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ХҮНДҮЛҮГ ЭШТЕР, НОМЧУКЧУЛАР!

1967 чылдың бүгү солуннарының болгаш журналдарының чагылгазы үргүлчүлеп турар.

„ШЫН" СОЛУННУ

чагыдып алырынче далажыңар!

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Динга деп черлик ыт» 10, «Шиитпирлиг базым» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3, 6, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Доъш ареназында» 10.30, 12.20, «Чадаг-тергелер чагырыкчылары» 2.20, «Кыйгы» 4.25, 6.30, 8.35 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Демисел болгаш от» 11.15, 1.15, 9, «Том даайның казанаа» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6 шактарда.

«ВОСТОК»: Кино чыынды 10, «Дириг амытаннарның делегейинде» 11, 15, 1, «Розмари ыыс» 3, 5, 7, «Симлге болган ынаныыл» (1-ги, 2-ги сериялары) 9 шактарда.

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чаа Гуливер» 10, «Ийистер» 2, «Олар солдаттарның сооңдан чорупкан» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шиитпирлиг базым» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Доъш ареназында» 10, 2.10, «Кыйгы» 12, 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Демисел болгаш от» 3, 4.50, 6.40, «Демисешпишаан чорааш» (1-ги, 2-ги сериялары) 8.15 шактарда.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчуу, бажын № 3, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, агитацпа болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузут болгаш 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаап.

ТЕЛЕФОННАР: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, пропаганда килдизинин 37-13, кедээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның

Тыва АССР-ниң Министрлер Совединиң чанында Парлалга өргелелинин типографиязы.

ТС—01265